

A thatcherizmus (A Vaslady öröksége)

(*Ellentmondásos megítélés*) 2013. április nyolcadikán, 87 éves korában agyvérzésben elhunyt Margaret Thatcher (1925–2013), egykori brit miniszterelnök (1979–1990), a „Vaslady”. Mind külföldön, így saját hazájában, mind nálunk a közgazda szakma rendkívül megosztott a róla elnevezett gazdaságpolitikai filozófia és gyakorlat, a „thatcherizmus” megítélésében. Jól lehet érzékelni, hogy szinte minden negatív bíráló értékelés mögött jó adag ideológiai elfogultság, és egyben torz egyoldalúság húzódik meg. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy három választást nyert meg a Konzervatív Pártnak (1979, 1983, 1987), mégpedig egyre nagyobb fölénnyel, ami önmagában is jelez valamit. Hatalmon levő kormány ritkán szokta növelni népszerűségét!

Ami a hazai közgazda szakma hozzáállását illeti (erre fogok koncentrálni), a következő tévedésekre szeretnék rámutatni:

1. Összekeverik a monetarista elméletet a gazdasági *liberalizmussal*, aminek az az oka, hogy Thatcher, Reagan, Friedman monetarista és egyben liberális volt. De majd látni fogjuk a svéd szociáldemokrata miniszterelnök, Olof Palme (1983–86) esetében, hogy a kettőt nagyon szépen el lehet választani egymástól. Annyi megjegyzés kívánkozik még ide, hogy Thatcher brit, Reagan és Friedman amerikai, és a liberalizmus a fejlett centrum országoknak kedvez, hiszen nincs akadály az ő versenyképes áruik előtt. Azonban elgondolkodtató, hogy egy brit közgazda, bizonyos Richard Portes szerint (az 1970-es években vagyunk!) a tervgazdaságú országokban sokkal eredményesebb lehet a monetarista gazdaságpolitika, mint a piacgazdaságban ([5.], 8. o.). Hogy is állunk akkor a liberalizmussal? Erről majd később részletesen.

2. Összekeverik a monetarista gazdaságpolitikát a *fiskális restrikciónal*. Ezért beszélnek időnként a hazai közgazdák valami „idejétmúlt”, embertelen, „nyerskapitalista” módszerekről, mint a monetarizmus lényegéről. Például olvastam, hallottam ilyesfajta kritikákat az elhíresült Bokros-csomaggal kapcsolatban (1995–96) is, mármint vannak, akik azt hiszik, hogy ez a „stabilizációs” csomag valamiféle monetarista recept lett volna. Majd látni fogjuk, hogy ama Bokros-csomag és a monetarizmus tűz és víz, egymás ellentétei. A Bokros-csomag épenséggel egy *antimonetarista* gazdaságpolitika volt. Ismétlődő kérdésem ugyanakkor: ha a monetarista gazdaságpolitika ilyen „embertelen”, „nyerskapitalista” politika, akkor miért nyert Thatcher három egymás utáni választást, mégpedig növekvő és nem csökkenő népszerűséggel? Egy felmérés szerint Thatcherre 1987-ben hárommillió munkanélküli is szavazott! Vajon miért? De álljon itt az egyébként rendkívül kimért, hűvös Milton Friedman egy gúnyos megjegyzése: „Különös érdeklődéssel tanulmányozok mindenfajta egyensúlyteremtő fiskális megszorító politikát és elméletet. Igaz, még soha sehol sem vezettek eredményre.”

3. Általában véve is összekeverik Thatcher szavakban hirdetett gazdaságfilozófiáját konkrétan megvalósult gazdaságpolitikai gyakorlatával. Holott a kettő nem mindig fedte egymást.

4. Nem képesek megkülönböztetni a lényegét a lényegtelenről. Elnézést, a kissé csipős megjegyzésemért, de ez a középster fő jellemzője mindig. Kiemelik a deregulációt, a privatizációt, de nem értékelik a brit gazdaságszerkezet átalakítása, a brit gazdaság modernizációja, versenyképességének helyreállítása terén elért eredményeket.

(*Az életpálya*) 1925. október 23-án, Granthamben született, Margaret Hilda Roberts néven, a Thatcher nevet férje, a jómódú üzletember, Denis Thatcher után vette föl. Házasságukból két ikergyermek született. Oxfordban szerzett előbb vegyészmérnöki, majd pedig jogi diplomát. 1959-ben, 33 évesen a Konzervatív Párt parlamenti képviselője, 1961–65 között Harold Macmillan kormányában államtitkár, 1970–74 között Edward Heath kormányában oktatási miniszter. 1974-ben egy bányászsztrájk megbuktatja a konzervatív kormányt, 1975-ben Thatcher átveszi a párt irányítását Heath-től. 1979. május 3-án előrehozott választások Nagy-Britanniában, a Munkáspárt veszt, Thatcher az ország első női miniszterelnöke. Egyben, azóta is az egyetlen, aki egymás után három választást megnyert az országban.

1981-ben Geoffrey Howe pénzügyminiszterrel közösen jelentős *adóemelést* hajt végre. Ez nagyon fontos, mert ellentmond a monetaristákról sugallt képnek, hiszen ők állítólag mindig adót csökkentenének! (Matolcsy Györgynek jó lenne ezen elgondolkozni!) Mérsékli a kormányzati kiadásokat, és kezdettől fogva a fontsterling külső és belső megerősítésére helyezi a hangsúlyt, vagyis csökkenti az inflációt, felértékeli a nemzeti valutát. Ez is nagyon fontos, majd emlékeztetek később a Bokros csomag forintleértékelő, inflációs politikájára! Mindennek következtében csökken a kamatláb, beindul a gazdaság növekedése, valamint – és ez a legfontosabb! – elkezdődik a reálbérek dinamikus emelkedése! Ez a piac oldaláról serkenti a gazdaságot. Majd látni fogjuk ezzel szemben a Bokros-csomag drasztikus életszínvonal rontó hatását, ami egyben újabb súlyos recessziót idézett elő 1995–97 között.

1982 februárjában az argentin katonai junta, Leopoldo Fortunato Galtieri tábornok vezetésével lerohanja a Falkland-Malvin szigeteket, ám Thatcher odaküldi a brit flottát és visszaszerzi a szigeteket. Egy Exocet torpedóval megsemmisítik az argentin flotta zászlóshajóját, a Belgramót, 800 tengerész merül a hullámsírba. Közben kirobban a militáns szakszervezeti vezér, Arthur Scargill által vezetett bányászsztrájk. Thatcher tanult a Heath-kormány 1974-es bukásából, a brit szénbányászat felszámolása előtt feltölti a raktárakat dél-afrikai import szénnel. Új jelenség: a brit ipari munkásosztály nem áll a bányások mellé, akik elszigetelődnek és vereséget szenvednek. 1984-ben találkozik Mihail Gorbacsovval, aki még csak KB titkár a szovjet kommunista vezetésben, és fölismeri, hogy ő a jövő embere. „Maga tetszik nekem” – mondja a Heathrow repülőtéren a búcsúztatáskor. Ugyanebben az évben Magyarországra látogat, találkozik Kádár Jánossal, fokhagymát vásárol a Dimitrov-téri vásárcsarnokban. Akkoriban sokan nem értik az erősen antikommunista retorikát hangoztató Vaslady pragmatikus nyitását a keleti blokk bizonyos jól behatárolható szegmense felé. Nem véletlen azonban, hogy a politikai és gazdasági reformokat megvalósító Kádár-rendszert, valamint a szovjet vezetésen belül új, friss hangot megütő Gorbacsovot igyekszik támogatni. 1984-ben az IRA öt halottat követelő merényletkísérletét éli túl Brightonban, a Konzervatív Párt kongresszusán. Utolsó ciklusában, 1987–90 között megint adót *emel* (bevezeti a nagyon népszerűtlen „fejadót”), ami tüntetéseket vált ki a kormány ellen. Nem adót csökkent tehát, hanem adót emel, hangsúlyozom újra, kedves Matolcsy György... Egyébként itt az ellentmondás Thatcher meghirdetett elvei és gazdaságpolitikai tettei között: ő tényleg híve volt az adócsökkentésnek. Viszont idejében fölismerte saját korlátait. Emlékeztetnék arra, hogy 2010–11-ben Matolcsy György gazdasági miniszter adócsökkentési programmal indul, amiből végül összességében adóemelés lett, mert nem is lehetett más.

De az adóemelés Nagy-Britanniában sem népszerű, így erőteljes támadások zúdulnak George Howe pénzügyminiszterre, aki 1990. november elsején lemond. Valójában ez már a Thatcher személyének szóló támadás a Konzervatív Párton belül, és így 1990. november 22-én, egy belső puccs eredményeként ő is távozásra kényszerül. 2003-ban meghal férje,

Denis Thatcher. 2007-ben szobrot emelnek neki a brit parlamentben, ő az első, aki ilyen megtiszteltetésben részesül még életében. 2013-ban, a temetésén a királynő, II. Erzsébet is részt vesz, ami utóljára Winston Churchill búcsúztatásakor fordult elő, 1965-ben.

(*A thatcherizmus előzményei*) Margaret Thatcher 1979-ben, az olajválságból kinövő súlyos strukturális válság tetőpontján veszi át a kormányrudat. Nagy-Britannia ekkor Európa beteg „oroszlánja”, pangással, kétszámjegyű inflációval, húsz százalékos körüli munkanélküliséggel. Ez így együtt (stagnálás + infláció + munkanélküliség) a közgazdák rémálma, a stagfláció.

1973. október hatodikán kitör a közel-keleten a jom kippuri¹ háború, vagyis a negyedik arab–izraeli háború². Anvar Szadat egyiptomi elnök váratlan támadást intéz a Szezei-csatorna teljes hosszában az áttörhetetlennek hitt Ben Gurion-vonal ellen, és visszaszerzi a Sínai-félszigetet. Október huszadikán Richard Milhouse Nixon amerikai elnök négy milliárd dollár pótlólagos segílyt szavaztat meg a Kongresszussal Izrael számára. Ekkor az Arab Liga bojkottot hirdet az Izraelt támogató nyugati államokkal szemben, államosítják az olajkitermelést, nem szállítanak olajat. 1974 márciusában ezt felfüggesztik (az olajkitermelőknek is élniük kell valamiből), de négyyszeresére emelik az olaj árát a világpiacon. 1980-ig még három nagy áremelés zajlik le az olajpiacon, aminek eredményeként az 1972-es ár a harminckétszeresére, 36 dollárra nő barrelenként. Ez fölhajtja mindenfajta energiahordozó és nyersanyag árát, véget ért az olcsó nyersanyag és energia korszaka. Ez a korszak még a XIX–XX. század fordulójának komplex technikai-technológiai forradalmának eredménye volt, amikor is az olcsó, könnyen kitermelhető, szállítható olaj válik a közlekedési energetika alapjává a belsőégésű motor megjelenésével. Nagyon olcsóvá, hatékonyá válik a tömegáruk és emberek szállítása, ennek következtében a Földgolyó összezsugorodik, a perifériák belépnek a nemzetközi munkamegosztásba, kimeríthetetlennek tűnő nyersanyag- és energiaforrásaikkal, olcsó munkaerejükkel.³ A XX. század első felében ennek a modellnek a kifutását késlelteti három „apróság”, a két világháború, és közte a nagy válság. Az olcsó nyersanyagra és energiára alapozott exponenciális növekedés a II. világháború után bontakozik ki, és tart három évtizeden át töretlenül. Az olcsó inputokra alapozott tömegtermelés lehetővé teszi százmilliók életszínvonalának látványos javulását, általánossá válik az automobilizmus, a háztartások elektrifikációja, gépesítése stb., ugyanakkor ez egy rendkívül pazarló és környezetszennyező modell. Az 1973-as olajválság ennek a modellnek vet véget, hirtelen nagyon kemény hatékonysági korlátok (költséghatárak) jelennek meg input oldalon, valamint az energia- és nyersanyagár-robbanás önmagában egy inflációs spirált indít be, így véget ért az árstabilitás kora. Sajátos módon éppen ekkorra érik be az a baloldali szociáldemokrata politikai és gazdasági filozófia a fejlett nyugati társadalmakban, amelyet „szociális piacgazdaság” néven ismerünk, paradox módon a kereszténydemokrata Ludwig Erhard nyugatnémet gazdasági miniszter nyomán. (Ez a tény is sokatmondó: egy konzervatív jobboldali politikus fogalmaz meg egy szociáldemokrata töltetű programot!) Vegyük észre, hogy a paternalista, újraelosztó politikai modellek (kommunista diktatúra, szociáldemokrata jóléti állam) anyagi alapja input oldalról az olcsó nyersanyag és energia volt. Amint ez megszűnt, e modellek alól kicsúszott a talaj. A kommunista diktatúrák még másfél évtizedig vergődnek, majd összeomlanak, a szociáldemokrácia viszont sajátos metamorfózison megy keresztül: föladj a jóléti állam *gazdasági modelljét*, és átveszi a gazdaságpolitikában a monetarista recepteket. Hangsúlyozom a *gazdasági modell* meghatározást, mert ez nem jelenti a jóléti *társadalmi modell* feladását! Ebben majd a svéd szociáldemokraták járnak az élen: „kapitalista motor a termelésben, szocializmus az elosztásban”. Egyben bebizonyítják, hogy lehet ezt „csinálni” ultraliberalizmus, „nyerskapitalizmus” nélkül is, szorossra

szótt szociális hálóval. Elválasztják egymástól a gazdaságot és a szociálpolitikát, nem keverik össze a két szférát, meghagyják a gazdaság autonóm mozgásterét, amelynek keretei között működhetnek torzításmentesen a gazdasági (piaci) törvények, így azok szelekciós hatása is. Svédországban törvény tiltja a gazdaságnak nyújtott állami támogatást. Amikor a Volvo cég csődbe jutott, az állam nem mentette meg, a kínai tőke vállalta el ezt a szerepet. (Ma az Európai Unióban Magyarországon a legmagasabb az állami támogatás a GDP-hez viszonyítva! Mi még mindig összekeverjük a gazdaságot a szociálpolitikával, ami fából vaskarika. Jó példa erre a „munkahelymegtartó támogatás”, valamint a minimálbér emelés állami támogatása az adófizetők pénzén. Ide tartozik a multiknak nyújtott tetemes beruházási támogatás, azzal megideologizálva, hogy munkahelyeket teremtenek. A hazai kkv-szektor sokkal több munkahelyet teremthetne ebből a pénzből! Erre mutat rá Csath Magdolna. [1.]

A nyugati kormányok először nem értik a válság lényegét, klasszikus ciklikus újratermelési zavarként kezelik, egyes számú közellenségnek a munkanélküliséget tekintik, és dotációkkal próbálják megmenteni a bajba jutott ágazatokban a munkahelyeket, ugyanakkor elhanyagolják az infláció elleni harcot. Csakhogy a dotációk forrása válság idején nem lehet például adóemelés, marad egyetlen megoldásként a költségvetési deficit, vagyis az állam eladósodása. Viszont ez többlet pénzkibocsátást jelent a zsugorodó reálgazdasághoz képest, ami a fő inflációgerjesztő tényezővé válik, tehát föllép a stagfláció. Kimerült a keynesiánus költségvetési politika⁴ eszköztára: nem lehet már játszadozni a növekedés/recesszió – pénzstabilitás/infláció – foglalkoztatás/munkanélküliség „szentháromságával”, együtt kellene kezelni a három negatívumot, ami viszont lehetetlennek tűnik. A keynesi rendszerben, ha recesszió van, pénzt kell pumpálni a gazdaságba, például állami megrendelésekkel serkentve a gazdaságot; ha viszont „tűlfűtött” a gazdaság, emelkedik az infláció, akkor „hűteni” kell a gazdaságot pénzvisszafogással, például kamatemeléssel, de főként az állami megrendelések visszafogásával. Az olajválság után ez a fajta „játszadozás” lehetlenné vált. A keynesiánus költségvetési politikai eszköztár kimerülésének másik fontos oka, hogy a költségvetés kiadási és bevételi oldalai politikai okokból merevekké váltak, nagyarányú gyors változtatásuk már nem lehetséges, mert valamilyen társadalmi csoport érdekeit sérti. „Apró” megjegyzésem: az adópolitika is ennek az eszköztárnak a része, már régen hatástalan a vele való operálás, jó lenne, ha ezt a magyar gazdaságpolitika is megértené végre. A 2010–2013 közti időszak magyarországi történései is ezt tűnnek alátámasztani: a „versenyképes” adórendszert (ami egyébként is fából vaskarika, kérdezzük csak meg erről a svédekett!) nem sikerült megteremteni. Egy ország versenyképessége ugyanis nem az adórendszeren, nem az elvonás mértékén múlik (lásd: Skandinávia!). Csath Magdolna hívja föl a figyelmet arra [1.], hogy nem az adóelvonás mértéke a lényeg, hanem az, hogy az adóbevétel az állam mire költi. Ha egy válságban levő ország a szűkös bevételeit stadionokra, terek átépítésére stb. költi, az bizony elég szerencsétlen megoldás. A jelen helyzetben el kellene halasztani ezeket a presztízsberuházásokat, majd amikor már dinamikusabban növekszik a gazdaság, akkor kell ezekre visszatérni!

Az 1970-es években a kereskedelmi deficcittel küszködő országok kormányai egymással versengve értékelték le saját nemzeti valutájukat, így akarván serkenteni az exportot, és visszafogni az importot. Ez a leértékelés is fontos komponense lett a felszökő inflációnak, ugyanakkor csak nem javult a külkereskedelmi mérleg. Éppen a leértékelés volt ennek a fő oka, ugyanis csak arra jó, hogy az elavult, versenyképtelen exportszerkezetet konzerválja! Ez a gazdaságpolitika nem más, mint a „sündisznóállás szindróma”: a gazdaság nem alkalmazkodik, hanem védekezik, mert a gazdaságpolitika nem érti a válság lényegét: az elavult gazdaságszerkezet az alapprobléma, azt kellene megváltoztatni.

Az 1970-es évek végén színre léptek a monetaristák, akik jelentős gazdaságfilozófiai fordulatot szorgalmaztak.

(*A monetarizmus*) A monetarista iskola (mennyiségi pénzelmélet) kidolgozója Arthur Cecil Pigou (1877–1959) volt. Neoklasszikusként visszatért Adam Smith (1723–1790) „láthatatlan kéz” elméletéhez, miszerint a piac, egyfajta láthatatlan kézként, megteremti a sok egyéni önzés eredőjeként a közjót, de csak akkor, ha torzításmentesen működhet. Az államnak tehát ki kell vonulnia a gazdaságból, egyfajta bóbiskoló éjjeliőrként csak akkor szabad beavatkoznia, ha bajt észlel. Az egyetlen szabályozási eszköz az állam kezében a pénz mennyiségének pontos adagolása a reálgazdaság szükségletei szerint. Ebből tényleg azt gondolhatnánk, hogy a monetarizmus egyenlő a gazdasági liberalizmussal, de föl kell tenni a kérdést: a pénzmennyiség útján való szabályozás mennyivel kisebb intenzitású szabályozás a keynesiánus költségvetési politika eszköztárával összehasonlítva? És itt utalnék megint a korábban említett brit közgazda, Richard Portes fejtegetésére⁵ az 1970-es évekből, miszerint a tervgazdaságok sokkal hatékonyabban alkalmazhatnák a monetarista szabályozást, mint a piacgazdaságok. Portes éppen azzal érvel, hogy a pénzmennyiség meghatározása a tervgazdaságban sokkal pontosabb lehet, mint a piacgazdaságban, és hogy ez a szabályozás nagyon is hatékony, átfogó állami irányítást jelent a gazdaságnak. Még a keynesiánusi költségvetési politikánál is hatékonyabb vezérlés valószínűsíthető meg, ha a monetáris gyeplőt az állam szorosan a kezében tartva tudatosan használja is ezt a gyeplőt.

Amikor az állami szabályozás intenzitását mérjük, érdekes 30-60 éves (egyre rövidülő) periódusokat mutathatunk ki e téren a világgazdaságban:

1. 1873–1933 (60 év): szabad piacgazdaság, liberalizmus. (1873 az első nagy szinkronizált világválság kezdete, ezért indítottam innen.)

2. 1933–1973 (40 év): állami beavatkozás, keynesiánus költségvetési politika. A vége felé a piaci gazdasági törvények már teljesen torz módon, elfojtva működnek, a voluntarizmus jeleit érzékelni a nyugati országok gazdaságaiban is, nem csak a szovjet tömb tervgazdaságaiban. Például nem működik a schumpeteri⁶ „teremtő pusztulás”, vagyis a piac szelektáló szerepe, életben tartják az elavult, konzervatív nehézipart.

3. 1973–2008 (30 év): az állam kivonul, a piac visszaveszi funkcióit. Leépül a gyárkérményes, nyersanyag- és energiafalu nehézipar, fölépül a romjain a „brainigényes”, fehérköpenyes új gazdaság, a high-tech ipar.

4. 2008–.... Az állam újra szabályozni akar, már olyan területen is, mint a bankszektor. Kiváltó oka a bankválságból kinövő (az amerikai jelzáloghitel-piacról kiinduló) új gazdasági világválság.

Azonban hangsúlyozom, hogy a monetarista szabályozás, vagyis a pénz pontos adagolására szorítókozó szabályozás csak a felszínen tűnhet kevésbé intenzív és hatékony beavatkozásnak a gazdaságba, mint a korábbi költségvetési politika. Sőt, bizonyos tekintetben, minden szférára kiterjedő automatizmusai révén még hatékonyabb és intenzívebb szabályozó módszernek bizonyult. Ezt vette észre Richard Portes, nagyon helyesen.

A monetarista gazdaságpolitika kiinduló pontja mindig is a pénzstabilitás, amely minden mást megelőz. Nem leértékelődő (erős), nem inflálódnó nemzeti valuta szükséges ahhoz, hogy a pénzmennyiség útján való szabályozás eredményes legyen. Az infláció azért is az egyes számú közellenség, mert akadályozza a gazdasági szerkezetváltást, ugyanis az alacsony hatékonyságú szektor inflációs árnyereség bezsebelése révén túl tud élni, tovább tudja háritani a rossz költséggazdálkodás következményeit a fogyasztókra. Ugyanígy káros a valutaleértékelés, mert csupán az elavult exportszerkezetet konzerválja, illetve önmagában is inflatorikus hatású.

Az infláció sokak szerint „demokratikus”, mert mindenkit egyformán súlyt. Ez azonban tévedés, az inflációnak vannak haszonélvezői és kárvallottjai. Nyertesek a nagy pénztulajdonosok (a magas kamatláb révén!), az alacsony hatékonyságú szektor befektetői;

vesztesei mindig a bérből, fizetésből, nyugdíjból élő kisemberek. A magas infláció elfedi a beteg góccokat, konzerválja az elavult makroszerkezetet, ugyanakkor felerősíti a vagyoni és jövedelmi differenciálódást. Egy kis réteg (nagyon) meggazdagodik, a tömegek viszont elszegényednek. A közelmúlt magyar gazdaságtörténetében (Bokros-csomag, 1995–96; Gyurcsány–Bajnai-csomag, 2008–2010) tudatosan alkalmazták is az inflációt arra, hogy a fogyasztás oldaláról (értsd: a kisember zsebéből) a felhalmozás oldalára (értsd: a milliárdosok számláira) csoportosítsák át a jövedelmeket. Ezt Bokros Lajos például nyíltan ki is mondta! Az úgymond, fedezetlenül kiáramlott jövedelmek elinflálása (értsd: a bérből, fizetésből, nyugdíjból élők tömegeinek elszegényítése) tudatos gazdaságpolitika volt mindkét csomag esetében. Azért volt hibás ez a logika (túl az elképesztő cinizmusán), mert Magyarországon az egyensúlyi zavarokért sohasem a „túlfogyasztás” volt a felelős, lévén, hogy ilyen sose létezett. 2013-ban az egy főre jutó GDP terén az EU-átlag 60 százalékán állunk, míg a reálbér színvonal terén, a 22 százalékán. A bérek messze elmaradnak a valós teljesítménytől. Az is érdekes tény, hogy Európában a magyar munkavállalókön kívül csak a görögök dolgoznak többet, munkaórában mérve!

Még egy nagyon fontos felismerése volt a monetaristáknak, nevezetesen Milton Friedmannek: szigorúan be kell tartani a pénzellátás egyenletességének kritériumát. Nem szabad a pénzmennyiség terén fluktuációkat vinni a gazdaságba, mert ezek átgyűrűzve a reálgazdaságra, ciklikussá teszik azt, vagyis az ilyen rángatózások eredményezik a válságokat. Friedman odáig megy, hogy tagadja a túltermelési válságok létét is. Szerinte az 1929–33-as válság igazi oka a monetáris szférában jelentkező felelőtlen beavatkozás volt. Az államok először hitelexpanzióval túl sok pénzt pumpáltak a „rendszerbe” (az emberek hitelből vettek részvényeket!), majd amikor ez a pénzügyi luftballon a részvénytőzsdén kipukkadt 1929-ben, akkor következett a fékberántás, a kapkodó monetáris szűkítés, aminek eredménye lett a bankrendszer csődje (1931), illetve a „túltermelés” a mesterségesen összeszűkített vásárlóerőhöz képest. A tőzsdekrach önmagában még nem eredményezett válságot, azt a kormányok meg gondolatlan monetáris politikája erősítette válsággá. 1999-ben volt egy hasonló méretű tőzsdekrach a Wall Streeten, de nem lett belőle válság, mert a Clinton kormány (1993–2001) nem kapkodott, hagyta a piaci automatizmusok alapján megoldódni a problémát. Ellenben a 2008 őszi kirobbant gazdasági világválság előzménye George W. Bush kormányának (2001–2009) három lépésben végrehajtott nagyarányú, 1500 milliárd dollárra, a GNP 15 százalékára rúgó adócsökkentése volt, ami a pénzügyi buborékot eredményezte a spekulatív jelzáloghitel piacon.⁷

(Thatcher gazdaságpolitikája) A brit gazdaság már az olajválság előtt a recesszió jeleit mutatta, 1973 után pedig egyre súlyosabbá vált a helyzet. Thatcher 1979-ben a fontsterling megerősítésével, az infláció letörésével kezdte, és a brit gazdaság radikális szerkezetváltásával folytatta: leépítette a gyárkémiényes ipart, és felépítette romjain a fehérkőpenyes, brainigényes, új gazdaságot. Megvonta a dotációkat a szénbányászattól, azonnal bezárt Skóciában 23 szénbánya. Kimutatták, hogyha Dél-Afrikából importálják a szenet, akkor is egyharmadannyiba kerül, mintha otthon bányásznak. Leépítette a brit acélipart, egyetlen kohót hagyott életben, a sheffieldit. Szinte leradírozta a skót felföld nehéziparát, igaz, hamarosan Skócia legfontosabb exportcikke a számítógép lett. Grandiózus ütemű és méretű makrogazdasági szerkezetváltás, igazi világgazdasági korszakváltás ment végbe Nagy-Britanniában az 1980-as években. Thatcher nem bízta a „majd a magántulajdon, majd a piacgazdaság megoldja a szerkezetváltást”⁸ jellegű vajákos ráolvasásra, ahogy ezt a magyar gazdaságpolitikusok tették a rendszerváltás után. Kézi vezérléssel ment végbe a nagy szerkezetváltás, és nem spontánul, „piaci alapon”.

Nézzük az infláció letörését és a reálbér emelkedését az 1980-as években:

**A fogyasztói árak és a bérszínvonal változása Nagy-Britanniában,
az előző év százalékában**

Év	fogyasztói árak %	órabér %	reálbér %
1973–82	14,7	15,8	1,1
1983	4,6	9,8	4,4
1984	5,0	8,7	3,7
1985	6,1	9,1	3,0
1986	3,4	7,6	4,2
1987	4,2	8,1	3,9

Forrás: Sindney Pollard: The development of the British Economy, 1914-1990. (Fourth edition.) Chapman and Hall. London, 1996.

Jól látható, hogy 1983-tól kezdve milyen dinamikus az életszínvonal javulása Nagy-Britanniában! Ennyit az „embertelen”, „nyerskapitalista” monetarizmusról, a Vaslady gazdaságpolitikájáról. Ez a táblázat magyarázza azt a tényt, hogy Thatcher három választást is megnyert egymás után, és egy egész évtizedet felölelt miniszterelnöki tevékenysége.

Fontos eleme volt ennek a gazdaságpolitikának a dereguláció, vagyis a gazdasági szabályozás egyszerűsítése, valamint a privatizáció, vagy inkább reprivatizáció. Ehhez tudni kell, hogy az 1960-as években a munkáspárti kormány államosította a közszolgáltatások jelentős részét, például a vasúti személyszállítást. Ez akkor világtendencia volt, épült ki a „vegyesgazdaság”, vagyis a piaci és állami gazdasági szektor együttese. Kenneth Galbraith híres konvergenciaelmélete szerint a kapitalizmus és a szocializmus közeledik egymáshoz, és a jövő század (XXI. század) közepére teljesen összeolvadnak. A szocialista országokban egyre erősödik a piac, a magántulajdon szerepe, erősödik a demokrácia, míg a fejlett tőkés országokban növekszik az állami tulajdon és az állami beavatkozás szerepe. A „vegyesgazdaság” koncepciója bukott meg többek közt az általános nyersanyag- és energiaválsággal, mert az állami szerepvállalás már túlságosan tompította, vagy akár ki is kapcsolta a gazdasági törvényeket, a piac szelektáló mechanizmusait. Ez a „vegyesgazdaság” már teljesen voluntarista módon működött, költségérzéketlen és pazarló volt, nem maradhatott fenn tovább. Ugyanakkor az erre következett konzervatív válaszreakció is beleesett a túlzások hibájába: átesett a ló túlsó oldalára. Az arany középutat nem könnyű megtalálni...

Ma már Thatcher méltatói is elismerik, hogy a reprivatizálás nem mindig volt szerencsés, például a vasutak magánkézbe adása inkább kárt okozott, mint hasznot. Nagy-Britanniában ma olcsóbb a távolsági buszközlekedés, mint a vasúti személyszállítás. Azonban az 1980-as, 90-es években a dereguláció, a reprivatizáció általános tendenciává vált az egész világon, emlékezzünk csak a rendszerváltás lázában élő Kelet-Európára! Éppen hazánk esete veti fel a kérdést: nem vittük-e mi is túlzásba ezt a folyamatot?

(A szociális kérdés) Thatcher gazdaságpolitikájának egy fontos következménye lett: a munkanélküliség drámai megugrása 26 százalékra. Azonban ez a világgazdasági korszakváltás, a nagy makrogazdasági szerkezetváltás átmeneti, elkerülhetetlen velejárója volt, és egyszerűnek, lökésszerű jellegűnek mutatkozott, eltérően a korábbi évtized (1970-es évek) elhúzódó, strukturális munkanélküliségétől. A munkanélküliek is érzékelték, hogy

nem a reménytelenség állapotába zuhantak, hanem van esélyük a gyors kilábalásra, elhelyezkedésre a feltörekvő, új ágazatokban. A brit kormány hatalmas erőfeszítéseket tett a munkanélkülivé vált bányászok, kohászok, textilipari dolgozók átképzésére, továbbképzésére. Emellett 50-100 fős kis- és középvállalkozások alapítására biztatták a dolgozókat, ehhez pénzt, szakértelmet, menedzsmentet adva számukra. Ez a szektor jelentős importot váltott ki hamarosan, javítva a külgazdasági mérleget.

Thatcher a dotációk megvonásával azonnal jelentősen javította az államháztartás egyenlegét, lefaragta az államadósságot, ez önmagában is antiinflációs hatásának bizonyult. Emlékeztetnék arra, hogy ma az Európai Unióban Magyarországon a legmagasabb a gazdaság állami támogatása a GDP-hez viszonyítva. Nem adtak munkahelymegtartó (értsd: szerkezetkonzerváló) állami támogatást, mint ma nálunk, ellenben új ágazatokban új munkahelyek teremtésére koncentrálták az erőforrásokat.

Láthatjuk, hogy szó sincs itt valamiféle „embertelen”, neoliberális, nyerskapitalista gazdaságpolitikáról, ahogy ezt nálunk sok közgazda sugallta az elmúlt időszakban. Valójában a thatcherizmus lényege az volt dióhéjba sűrítve, hogy a gazdasági törvényeknek, a piacnak visszaadta mozgásterét, felszámolta a gazdasági voluntarizmust. Fontos eleme volt még ennek a gazdaságpolitikának – és ez a monetarizmus lényege –, hogy visszaadta a pénz szerepét, visszahelyezte a pénzt a „jogaiba”. Már John Stuart Mill (1806–1873) is megmondta, hogy „a pénz nem fontos, mindaddig, amíg meg nem hibásodik, de ha ez bekövetkezik, akkor nagyon nagy bajt okoz”.

(Thatcher követői) 1980 nyarán, Szegeden volt a közgazdász vándorgyűlés, amelynek megnyitóján megjelent Aczél György, az MSZMP KB ideológiai titkára, a Politikai Bizottság tagja, és nyitó beszédet mondott. Az akkori amerikai választási kampányra utalva kijelentette: Nézzük meg ezt az amerikai „demokráciát”, ahol az emberek választhatnak egy örült adventista prédikátor (Jimmy Carter), egy cowboy (Ronald Reagan) és egy playboy (Edward Kennedy) között. Nos, a „cowboy” nyerte a novemberi választást, és az USA II. világháború utáni legnagyobb elnöke lett. Reagan átvette Thatcher receptjeit (ez volt a „reaganomics” lényege!), először is megerősítette a dollárt, letörte az inflációt, ezáltal kemény hatékonysági korlátot teremtve a gazdaságban. Azonnal javulni kezdett az életszínvonal, a gazdaságot a piac elkezdte „szívni”, ugyanakkor a britanniaihoz hasonló gyorsasággal és intenzitással végbement a világgazdasági korszakváltás, a gyárkéményes, klasszikus, konzervatív nehézipar leépülése, és annak romjain a „brainigényes”, fehérköpenyes high-tech gazdaság felépülése. Reagan 40 millió új munkahelyet teremtett nyolc év alatt. Ezt Bill Clinton (1993–2001) további tízmillióval „megfejelte”. Az amerikai gazdaság viharos gyorsasággal visszaszerezte korábban meggyengült pozícióit, vezető szerepét a világgazdaságban.

Svédországban 1932–1976 között, 44 éven át a szociáldemokraták voltak hatalmon, de akkor elvesztették a választásokat, és a Thorbjörn Fälldin (miniszterelnök 1976–78, 1979–82) vezette konzervatívok következtek 1982-ig. Csakhogy a konzervatívok semmit sem tanultak, ugyanazt a szociáldemokrata gazdaságpolitikát folytatták, mint elődjük, igyekeztek megmenteni a munkahelyeket, dotációkat nyújtottak az elavult szektoroknak, így a válság tovább mélyült. Olof Palme vezetésével visszajöttek a szociáldemokraták, és láss csodát, ők tanultak, átvették a gazdaságban a legvegytisztább monetarista recepteket, megvalósították a thatcherizmust. Leépítették egytizedére (!) a legendás svéd acélipart, felszámolták a nagy kereskedelmi hajók gyártását, a hadiiparban a harcokcsiggyártás helyébe kiépítették a harci repülőgép ipart (Gripenek), a katonai elektronikát stb. Ne feledjük el, hogy a fegyverexport mindig is fontos húzóágazata volt a svéd gazdaságnak! Mérsékeltek ugyan, de nem drasztikusan az adóterheket (még így is a legmagasabb Európában), amit ellensúlyozott a bevételi oldalon az, hogy megvonták a dotációkat a

vállalatoktól, megerősítették a svéd koronát, letörték az inflációt. Elválasztották a gazdaságot és a szociálpolitikát, meghagyva mindkét szféra autonóm mozgásterét. „Nem a gazdaságban kell szociálpolitikát megvalósítani” – vallották. Hamarosan a svéd *társadalmi* jóléti modell újra a régi fényében ragyogott, miközben működött a kapitalista motor a termelésben! Ne feledjük: a svéd ipar mindig is a világpiacon termelt, ott kellett helytállnia, az otthoni magas béreket és adókat kompenzálva. Érdekes, ez mégsem jelent versenyhátrányt a svéd gazdaságnak! Sub pondere crescit palma... (Nemrég Palócz Éva, a neves közgazda guru reálbérsökkentést javasolt versenyképességünk fokozására. Hogy a „versenyképes adórendszerrel”, erről a fából vaskarikáról ne is beszéljünk!) Sajnos Olof Palmét 1986-ban meggyilkolták.

Csath Magdolna hívja fel a figyelmet arra, hogy a skandináv országokban magas a szociális, az etikai és a környezeti érzékenység, de érdekes módon mégis ők állnak a gazdasági versenyképességi rangsor elején. Ezzel szemben, ahol ezek az „érzékenységek” gyengék, tehát egy nyerskapitalista modell működik (Csath szerint ilyen Magyarország), azok e rangsor végén kulognak, sőt, fokozódik tévesztésük. [1., 11., 13.]

Franciaországban az 1981-ben hatalomra került Francois Mitterand elnök szocialista–kommunista kormánykoalíciója (négy kommunista miniszterrel!) dolgozta ki szerkezetváltás programját az 1980-as évek első éveiben. Végül 1985-ben vágtak bele, ekkor azonban a kommunisták megjedtek, nem mérték a programhoz a nevüket adni, és kiléptek a kormányból. Jacques Chirac (nem Chirac, a későbbi államfő!), a CGT szakszervezeti szövetség egyik vezetője lett a gazdasági csúcsminiszter. Később majd Elzász-Lotharingia három megyéjének csúcsprefektusként irányítja közvetlenül is a gazdasági szerkezetváltást, a nehézipar leépítését. Rablóból lesz a legjobb pandúr, tartja a közmondás, és Chirac megvalósította Franciaországban a vegyítzta monetarizmust, thatcherizmust, akár Olof Palme Svédországban. Felértékeltek a frankot, letörték az inflációt, azonnal javulni kezdett az életszínvonal, a piac húzta magával a gazdaságot, amely így felpörgött egy évtizednyi pangás után. Leépült Elzász-Lotharingia szénbányászata⁹, kohászata, ám viharos gyorsasággal kiépült a mikroelektronika, számítógépipar, katonai elektronika, gyorsan fejlődött az űrkutatás, a repülőgépgyártás (Concorde!). A munka nélkül maradt bányászokat, kohászokat stb. itt sem hagyták magukra, jelentős állami oktatási, továbbképzési programokat indítottak. (Kérdés nálunk, hogy közmunka helyett nem kellené-e ezeket az embereket inkább képezni, általános iskolai végzettséget, szakmát adni nekik? Persze van a hazai munkaerő-kínálatnak egy olyan szegmense már, amely valószínűleg erre is teljességgel alkalmatlan. Az ő esetükben van értelme a közmunka programnak.) Ezenkívül ők is igyekeztek 50-100 fős kis- és középvállalkozásokat indítani, amirehöz menedzsmentet, szakértelmet, hitelt biztosítottak. Engedtessek meg nekem itt egy személyes élmény közlése! 1996-ban egy diákcsoporttal a nancy-i egyetemen volt alkalmam meghallgatni Jacques Chirac úr előadását a témáról. Kérdésemre nyomatékosan elmondta, hogy nem voltak Franciaországban megszorítások, ellenkezőleg, az életszínvonal azonnal, érzékelhetően javulni kezdett. Mégis nagy kudarcként élte meg a munkanélküliség jelentős átmeneti emelkedését. 1996-ban voltunk, a Bokros-csomag kellős közepén, és megkértem, jöjjön el Magyarországra, magyarázza meg, hogy mit kell tenni, mert ott pont az ellenkezője történik: drasztikus megszorító csomag, de a gazdaság szerkezetéhez, a gazdaság mélyáramaihoz tehát nem nyúl a gazdaságpolitika. Szó szerint azt válaszolta, hogy ő nem ismeri a magyarországi helyzetet, de ha igaz, amit mondok, az ország a jövőben válságról válságra fog bukdácsolni. Látnoki szavak, minden betűjét igazolta az idő...

(Fiskális restriktció és monetarizmus ellentéte – a magyar gazdaság példáján) E kettő összemosása a hazai közgazda közvélemény talán legnagyobb szakmai tévedése szokott lenni, tisztelet azoknak, akik elkerülik ezt a hibát. Magyarországon az elmúlt három év-

tizedben négy „egyensúlyteremtő” fiskális-restríkción, életszínvonal-csökkentős csomag volt, minden kézzelfogható eredmény nélkül:

1. 1979–81. Árreform, a dotációk leépítése, átmeneti csalóka egyensúlyjavulás a külkereskedelmi mérlegben. Nem lehetett tartós, mert nem érintette a gazdaság mélyáramait, a makrogazdasági szerkezetet, csupán a fogyasztás és elosztás felszíni szféráit kapargatta a gazdaságpolitika. Amint jött az újabb dinamizálási kísérlet, azonnal felborult az egyensúly, 1984–87 között a bruttó adósságállomány hétmilliárd dollárról 14 milliárdra nőtt.

2. 1987–89. Kétségbeesett kapkodás, életszínvonal-csökkentés, mégis az adósságállomány 1989 végére meghaladta a húszmilliárd dollárt.

3. 1995–96. Bokros–Surányi csomag. Megtörte az 1994-ben megkezdődött spontán kilábalást (2,9%-kal nőtt a GDP, 16,6%-kal az export, 7%-kal a reálbér), a V alakú válságot W alakúvá transzformálta. Az infláció az 1994. évi 18%-ról 28%-ra nőtt, ami már önmagában ellentéte a pénzstabilitás primátusát hirdető monetarista elveknek, illetve Thatcher monetáris politikájának. Ezt azért hangsúlyozom, mert ma is vannak magyar közgazdák, akik teljesen tévesen párhuzamot vonnak Thatcher gazdaságpolitikája és Bokros csomagja között. A magyar reálbérszínvonal 1996-ban az 1989. évi szint 75 százalékára, a nyugdíjszínvonal a 69 százalékára zuhant. Ugyanakkor ezzel szemben a fönti táblázatból látható, hogy Thatcher idején dinamikus növekedett a brit reálbér, évi 4 százalék körül. A Bokros-csomag idején az 1989-ben kint levő hitelállomány 70 százalékkal csökkent, ami egy egészséges gazdaságot is megropantott volna, nem hogy a nagyon beteg magyar gazdaságot. Ezzel Bokros Lajos és Surányi György (jegybankelnök) súlyosan megsértette a pénzellátás egyenletességének friedmani kritériumát. Eppen ez idézte elő az újabb recessziót 1995–97 között. Csak azért nem lett még súlyosabb válság, mert a bejövő külföldi tőke már valamelyest ellensúlyozta a hazai termelőszektor leépülését. Más oldalról ez egyben hozzájárult a hazai piacok és termelőkapacitások külföldi tőke általi megkaparintásához, olcsó áron. (Lehet, hogy ez is volt az egyik cél?)

4. 2008–2012. Gyurcsány–Bajnai-csomag. Sajnos az Orbán-kormány első három évére is áthúzódhatott, ami súlyos hiba volt, szakítani kellett volna vele azonnal, 2010-ben! 2005–2010 között (Gyurcsány-, Bajnai-kormányok) megint 15 százalékkal zuhant a reálbér, és elérte a „bokrosi szintet”, ami mellesleg azonos volt az 1978-assal. Elővették újra Bokros receptjét, a „fedezetlenül kiáramlott” jövedelmek (elképesztő számárság!) elinflálását: 3,6 százalékról (2005) 8 százalék fölé tornázták az inflációt. Természetesen ezt követte a kamatláb is, ami önmagában is elég volt ahhoz, hogy recesszióba zuhanjon a magyar gazdaság, már jóval a 2008 őszén kirobbant nemzetközi válság előtt. Az infláció feltornázásának fontos eszköze volt a forint árfolyamának rendkívül felelőtlen, tudatos gyengítése, ami aztán előidézte a 900 ezer devizahiteles kálváriáját. A forint normális árfolyama 270 Ft/euró körül kellene hogy legyen. Igen felelőtlennek tartom a 300 Ft/euró fölötti árfolyamra történő javaslatokat egyes közgazda guruk részéről. Például Heim Péter 305 Ft/euró árfolyamot javasol, amit szakmailag semmi nem indokol. Bajnai 2009-ben volt kormányfő, az ő válságkezelő receptje kimerült a 13. havi bér és nyugdíj megvonásában. (Nálunk a fű se rezdült, hol voltak a szakszervezetek, hol volt az Alkotmánybíróság? Tessék megnézni Görögországot, Portugáliát! Ez utóbbiban még az Alkotmánybíróság is közbelépett és törvénytelennek nyilvánította ugyanezt az intézkedést!) Az „eredmény”: a GDP 6,8 százalékkal zuhant (Európában csak két országban volt nagyobb az esés, de például Lengyelországban végig növekedés volt a világválság alatt!), és 2013-ban még mindig csak a 2005-ös szintet fogja elérni! Újra lefelé menő spirálba jutott a magyar gazdaság. Íme, ez volt Bajnai állítólagos „stabilizációja”!

A megszórító csomagok az okai tulajdonképpen a magyar gazdaság válságciklusainak, főként azért, mert súlyosan sértették a pénzellátás egyenletessége friedmani kritériumát. A magyar gazdaság krónikus egyensúlyi zavarainak az oka valójában a világgazdasági

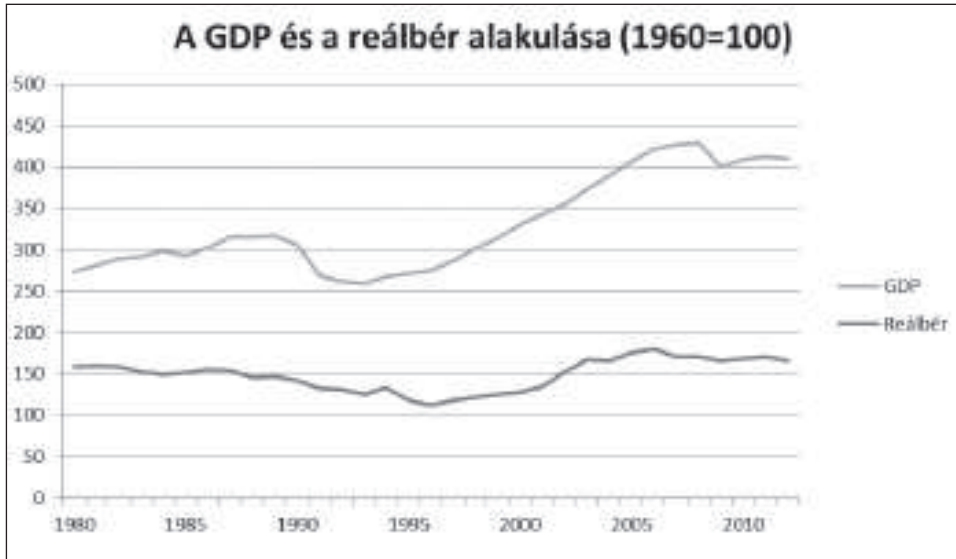
korszakváltás elmaradása, az elavult, túlzottan nyersanyag- és energiaigényes, túlzottan importigényes gazdaságszerkezet. Ezen a külföldi tőke sem változtatott, mert mi nem a magas hozzáadott érték-tartalmú fázisban lépünk be, hanem egy gyarmati jellegű fázisban, alkatrész-összeszerelés és bér munka formájában (Csath Magdolna, [1.]) Általában véve krónikus gazdasági zavaraink mélyebb oka a magyar gazdaság elégtelen transzformációs képessége, gyenge hozzáadottérték-termelő képessége. Export árbevételünk 80-83 százaléka import. Ezen a megszorító csomagok sem változtattak, nem is változtathattak. Ezért merem kimondani, hogy a magyar gazdaságpolitika *diletantizmusa* a valódi oka az ország jelenlegi helyzetének. Ebben viszont közgazda oktatásunk elképesztő színvonalvesztése is ludas, de ez már egy másik tanulmány témája lehetne.

Ami biztató jel ma, 2013-ban, az az infláció mérséklődése végre a negyven évvel ezelőtti szintre. Ez nagyon nagy eredmény, sokkal fontosabbnak tartom, mint az államháztartás hiányának 3 százalékos alá történt lecsökkentését, nem lekicsinyelve azt sem. Érdekes, de a hazai közgazda szakma szinte nem is méltatja figyelemre a pénzstabilitás irányában történt erőfeszítéseket és eredményeket. Nagyon jó eszköznek tartom e téren a rezsiköltségek csökkentését. Ami hiányolható, az a restriktív továbbvitele 2013-ig, illetve egyes szegmenseinek (például a felsőoktatásból történő elvonásnak) a fenntartása. A magyar gazdaság normális működéséhez hiányzik 100 ezer forint a bérszínvonalból, vissza kellene zárkóztatni a reálbér színvonalat a 2004-es szintre, természetesen több lépésben, nem megsértve az egyenletes pénzellátás friedmani kritériumát. Ez lenne a devizahitel mizéria megoldása is: beépíteni a bérekbe a lakáshoz jutás költségeit, beleértve a lakáscélú hitelek törlesztését.

A 2000–2002 közötti jelentős béremelések (első Orbán-kormány minimálbér-emelése 1999–2001-ben, három lépésben, 19 600 Ft-ról 50 ezer forintra, majd a Medgyessy-kormány 50 százalékos közalkalmazotti béremelése 2002 szeptemberében) pozitív hatást gyakoroltak a gazdaságra. Az 1998–2004 közötti hét év volt a rendszerváltás utáni időszak „aranykora”. Az évi 4 százalékos körüli gazdasági növekedés, az életszínvonal-növekedés, az infláció gyors mérséklődése (nesze neked „bérinfláció”, amivel már csak Simor András riogatott az utóbbi években, jellemezve ezzel szakmai „felkészültségét”!), mind eme béremeléseknek volt köszönhető. Hangsúlyozom, hogy a béremelés is antiinflációs hatású volt, a reálgazdaság serkentésén keresztül: gyorsabban nőtt a GDP, mint a kiáramló jövedelmek (pénzmennyiség!). Megjegyzem, hogy a GDP-arányos államadósság visszaküszása 2001–2004 között 53 százalékról 59 százalékra sem a közalkalmazotti béremelés miatt volt (nem hitelből valósult meg, erre senki sem adott volna kölcsön), hanem egyszerűen elfogyott a privatizálható vagyon, és így az ezzel járó bevétel.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a magyar gazdaságpolitika szinte minden téren szembehaladt az elmúlt három évtizedben a monetarizmus szellemével. Nem nyúltunk a gazdaság mélyáramaihoz, a problémák gyökeréhez, az elavult gazdasági makroszerkezethez, ezzel szemben a kormányok a fogyasztás és elosztás felszíni szféráit kapargatták a megszorító csomagokkal. Éppen e csomagok generálták a válságciklusokat. Sokkal bátrabban kellene a humán tőke felértékelésére épülő, tehát reálbér-felzárkóztató, piacösztönző stratégiára alapozni, mint eddig. Jó lenne az 1999–2004 közötti reálbér-felzárkóztatást megismételni, kompenzálva a 2005–2010 közötti gazdaságpolitikai diletantizmus katasztrofális gazdasági-társadalmi hatásait, főként a drasztikus reálbércsökkenést, vagyis a humán tőke újabb tragikus leértékelését, kifejezetten a gazdaságfejlődés elősegítése céljából. Ahogy ezt a monetarista iskola javasolja, illetve Thatcher és mások megvalósították a fejlett nyugati országokban. (2013 őszén végre ez elkezdődik!)

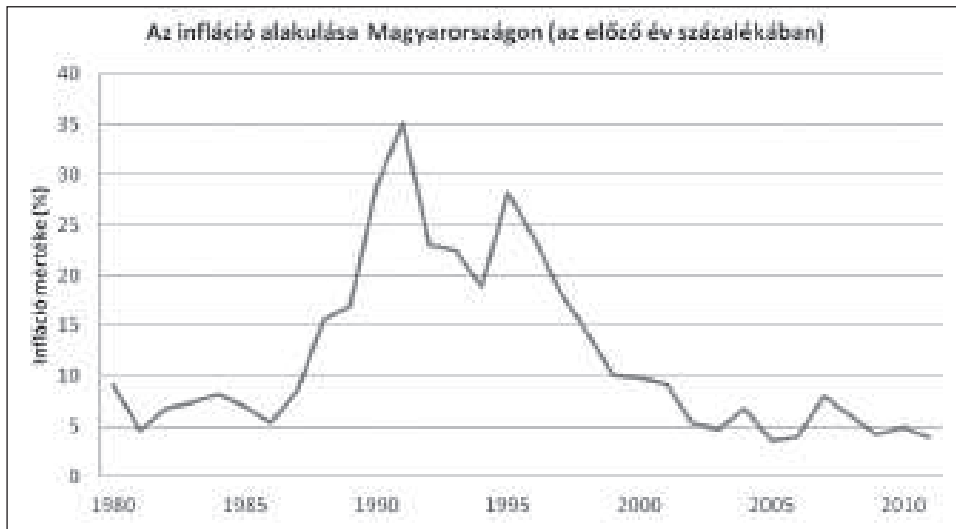
Van mit tanulni a monetarizmustól, a thatcherizmustól, a Reaganomicstól a magyar gazdaságpolitikának is. Tanulni pedig sohasem késő...

A GDP és a reálbér alakulása. 1960=100. *Forrás: Bogár László számításai, KSH, saját számítás.*

Forrás: KSH.

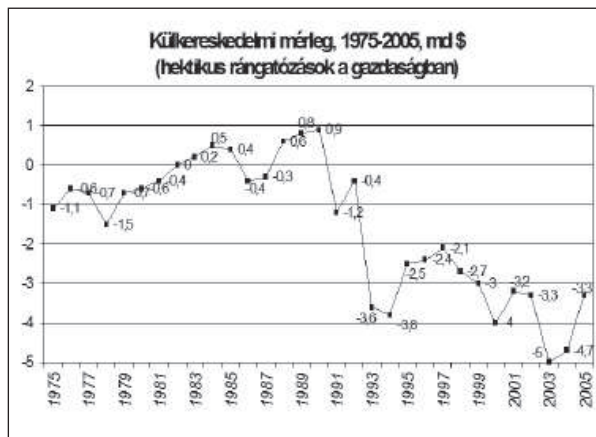
Mindkét inflációcsúcs idején Surányi György volt a Jegybank elnöke. A Jegybank szabályzata kimondja: „A Magyar Nemzeti Bank legfontosabb feladata örködni a nemzeti valuta stabilitása fölött.”

Forrás: KSH.

Jól érzékelhetők a magyar gazdaság „húzd meg – ereszd meg” ciklusai, valójában a válság-ciklusok. Látható, hogy a Bokros-csomag (1995) mint törli meg az export lendületét (1994)!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csath Magdolna: *Kiművelt emberfők nélkül?* Kairosz K., 2011.
- Csath Magdolna: 2003, a válságteremtő év. *Valóság*, 2004/3. 88–98. o.
- Cséfalvay Zoltán: *Helyünk a Nap alatt*. Kairosz K., 1999.
- Buday-Sántha Attila: *Környezetgazdálkodás*. Dialog-Campus K., 2006.
- Friedman, Milton: *Infláció, munkanélküliség, monetarizmus*. KJK, 1986.
- Gazdag László: Utolérési törekvések és elszalasztott esélyek az elmúlt évszázadban. *Közgazdasági Szemle*, 1988/3. 303–316. o.
- Gazdag László: A leértékelési paradoxon. *Bankszemle*, 1991/1.
- Gazdag László: *Átváltozások az Elbától keletre és Nyugatra*. Szenci Molnár Társaság, 1994.
- Gazdag László: A hiányzó egyenlet probléma. *Pénzügyi Szemle*, 2002/10.
- Gazdag László: A globalizáció csapdája. *Valóság*, 2004/5. 84–90. o.
- Gazdag László: *A Bokros-csomag mítosza és a valóság*. Laurus K., 2007.
- Gazdag László: *A közgazdaságtan alapjai*. Tankönyv. Dialog-Campus K., 2007.
- Gazdag László: *Magyarország úttévesztése (A rendszerváltás közgazdaságtana)*. Mundus Egyetemi K., 2009.
- Gazdag László: *A menedzsment alapjai*. Tankönyv. Dialog-Campus K., 2010.
- Gazdag László: 2008, a Nagy Válság természetrajza. *Fejlesztés és Finanszírozás*, 2009/4. 72–81. o.
- Keynes, John Maynard: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. KJK, 1965.
- Lentner Csaba: *Rendszerváltás és pénzügypolitika*. Akadémiai K., 2005.
- Nagy Pongrác: *A rendszerváltás gazdaságpolitikája*. Akadémiai K., 2004.
- Pollard, Sydney: *The development of the British Economy 1914-1990*. Chapman & Hall, London, 1998.
- Schultz, Theodore Williams: *Beruházás az emberi tőkébe*. KJK, 1983.

JEGYZETEK

- 1 Jom kippur a hálaadás napja, a legnagyobb zsidó ünnep. Tipikus kohéziós ünnep, a haragosok megbocsátanak egymásnak, a község rabbija egy fekete kecskebakra, a bűnbakra ráolvassa a közösség bűneit, majd kihajtja a sivatagba. Azázélnek, az ördögnek.
- 2 A négy eddigi háború: 1948 (Izrael születésekor), 1956 (a szuezi válság) 1967 (a hatnapos háború), 1973.
- 3 Buday-Sántha Attila, [4.].
- 4 John Maynard Keynes, [16.].
- 5 Lásd: [5.]! 8. o.
- 6 Joseph Alois Schumpeter (1883–1959) osztrák közgazdász, 1919–20-ban osztrák pénzügyminiszter. Szerinte akkor fejlődik a gazdaság, ha a veszteséges vállalatok, az alacsony hatékonyságú szektorok tönkremennek, és így az erőforrások áramolni tudnak a magasabb hatékonyságú szféra felé.
- 7 Ir.: 15.
- 8 Kádár Béla, az Antall-kormány minisztere mondta ezt egy kérdésre 1993-ban.
- 9 2001-ben szűnt meg teljesen a szénbányászat Franciaországban.

